

félreesettség is. Mihez képest? Budapest lehet, hogy messzebb. Bukarest és Belgrád viszont egészen közel. Ezt érzem.

És azt is, hogy a temesvári megcsavart-hipszter közönség (akik nem az itt maradt magyarok) szeretik ezt a társulatot. Nem tudom, hogy egzotikumot keresnek-e benne. Hátha nem. Ünnepi ürügy miatt vagyok itt, próbálok derűlátón spekulálni: 1884 óta elektromos világítás, 1989, kulturális sokszínűség, szerb étterem, magyar színház, német színház. Hátha, hátha mégsem csak csilivili díszek ezek ezen a nagyon szép városon.

9.

A Béga partján parkok, fák, bokrok, virágok. Sok. Sok-sok zöld a városban. A folyócskán menetrend szerinti hajócskák járnak. Egy lej a jegy. Felül az ember, kihajózik a város szélére, aztán vissza, a belvárosi parkokba. Zajos kocsimák, kérkedő éttermek, kifinomkodó kávézók, koncertek. És egy dél-európai magyar színházi társulat, egy professzionális, igazi. Messze Budapesttől, messze a Székelyföldtől, messze Kolozsvártól. Mintha esztétikailag is, és ez jó, ez frissítő. Egy kicsi rejtett térszövedékben a dél-európai város közepén valahol. Mintha csak egy regényben.

Mátyus Melinda

BRÂNCUȘI: „VALAMI ROMÁN, VALAMI KÖTELEZŐ”

Temesvár európai kulturális futása nem sikerült sem egyenletes távfutásra, sem rövid és erős sprintre. Felújították a város – legszűkebb – belvárosát, ami két és fél teret jelentett, és a temesváriak egy része fegyelmetlenül végigfagyoskodta a híres (?) szabadtéri slágerzenészeket. Az értelmiségiek – joggal – fanyalogtak, a város nagyobbik része az infrastrukturális csúszásokat sérelmezte.

Én a 2023-as Európai Kulturális Fővároskodásból mindösszesen a Brâncuși-tárlattal maradtam, de ez nem kevés. Akkorát szólt bennem, hogy boldogan és hiányérzet nélkül gondolok vissza az egész kulturális baldóverkedésre.

Szinte utolsó percben jutottam el, huszonnégy első hetében, pedig egész évben beöltözve állt a testes múzeum, tetőtől talpig burkolták a Brâncuși-hirdetéssel. A Műcsarnokba, mondjuk a Reigl Juditra, bezzeg futok. De egy réges-régi előítéletet kellett leküzdenem magamban. Ugyanis Brâncuși az általános iskolai tananyag része volt, és úgy emlékszen, éretlen öt-hatodikosokként tanultunk róla, ráadásul ideológiailag igen eklektikus szövegkörnyezetben. Így hát Brâncuși művészetéhez ösztönösen távolságtartóan viszonyultam. Rémllett, hogy *A csend asztala* és a *Csók kapuja*, és valami oszlop. De mindez a diktatúra kontextusában.

Brâncuși? Valami román. Valami kötelező.

Ehhez képest revelatív volt a felismerés: Brâncuși-t a kommunista Románia éppenséggel retrográdnak és felforgatónak ítélte, és a művész által felajánlott életművet visszautasította. 1970-ig jóformán senkit nem érdekelt a távolra szakadt művész zsenialitása.

A jegyem január 4-ére, délután három órára szólt, és negyvenöt perc állt rendelkezésemre. Ránézésre kevésnek tűnt, de nem lett igazam. És nem azért, mert mindösszesen huszonnégy plasztikát állítottak ki, a jóval több fotó és rajz mellett. Az alkotások mennyisége nem okozott hiányérzetet.

Viszont egy idő után levegő után kapkodtam, olyan intenzitással hatottak rám a plasztikák, nem bírtam a közelségüket. Erősek és önjárók. És intenzív párbeszédbe elegyednek a látogatóval, és egymással is. A tárlat kurátora és a szakértők bölcsen dekázták ki a rendelkezésre álló időt, negyvenöt perc, betelsz gyönyörűséggel, és hirtelen fáradsz el.

Az öt teremben elhelyezett anyag rendezőelve tematikus, Doina Lemny kurátor ilyen értelemben – is – a mostanában gyakorolt elgondolást követi, egy koncepció alapján helyezkednek egymás mellé a munkák, plasztikák, fotók és rajzok. A mester legfontosabb témáinak, sorozatainak a bemutatása alapján indulunk el, és egy-egy témán belül az egyes alkotások közötti elmozdulásokat, a témával, ezen belül az anyaggal való kísérletezést, a többszöri nekifutást láttatják, ezáltal minden teremben leolvasható és érzékelhető az alkotás folyamata és kínja is, és ez a kiállítás külön bónusza. Az öt terem mindegyikében nyomon követjük a forma egyszerűsödését, ez olykor fokozatos, óvatos, sok játékosággal és kísérletezéssel, máskor viszont drasz-

tikus szublimálással találkozunk. A művész lépcsőfokokat, mérföldköveket lép át, és a figurálisból hirtelen megérkezünk a teljes absztrakcióig.

A terek nem zsúfoltak, minden plasztika levegőhöz jut és körbejárható. És ha szűkösen, az is jelentéssel: a *Csók* című remekművet a fal közelében állították ki, bizony vigyáznunk kell, csak finoman, ne érijünk a falhoz, szorhoz, és ezáltal a testünkkel is bevonódunk a téma intimitásába. Mert – ugye – vannak azok/ezek a témák és hangulatok, amelyekhez megilletődöttség és metafizikai érzület nélkül nem közelíthetünk.

A munkák megvilágítása is professzionális, nem erőszakos, a fekete falak is előzékenyen és visszahúzódva nyelik el a fényfölsőleget. Minden az alkotásokra fókuszál. Ezt fontosnak érzem kiemelni, ugyanis láttam már Berlinben bántóan slampos Picasso-tárlatot, rajzok és skiccek egy hatalmas teremben, és az egyetlen mennyezeti lámpa nem bírta az iramot.

A kiállítás hívószava Brâncuși „hazacsatolása”, és a művész romániai recepciótörténetét ismerve ez nem is meglepő. „Román források és egyetemes távlatok” – hirdetik a plakátok. Az utolsó ötven év legátfogóbb tárlata ez a temesvári, és mivel az életmű szétszóródott a világban, neves múzeumoktól és magángyűjtőktől kölcsönözték a kiállított anyagot. A *Határkő* (Piatra de hotar) c. alkotás például először hagyta el a Pompidou Központot (Centre Pompidou).

Az első tér a kezdetekhez vezet, itt láthatjuk Brâncuși egyik első, hazai „szobrát”, amely egy anatómiai tanulmány, és a craiovai éve alatt készítette. Ebben a térben látható az *Imádság* (Rugăciunea, 1907) című allegorikus női aktja – egy eredetileg Petre Stănescu ügyvéd emlékére készült síremlék. Gyászról és veszteségről beszél, de magáról a haldoklás folyamatáról és a testi kiszolgáltatottságról is.

Csók-ok

Ez Brâncuși leghosszabb időn átívelő sorozata, negyven éven keresztül kísérletezik és küzd a témával. Kompozíciót és értelmezést tekintve is különböző irányokba indul el. A téma minden egyes darabja archaikus elemekből építkezik, felületük általában nyers. Monolitikus kőtömbök ezek, a kétpólusú is, a férfi és a nő – igen finoman – elkülönöződik egymástól. Az egy-pólusú alkotások markáns darabjai a totemek, amelyekre egyiptomi hieroglifákra emlékeztető csókábrázolásokat vés. A totemekben – a csók absztrakt emlékművei ezek – visszavonja a háromdimenziós figurális, és rajzokká

„korlátozza”. Az ég felé meredeznek, és nem nyugszanak bele a szerelem földhözragadtságába.

Férfi és nő, egyben és külön, azonosság és különbözőség.

Temesváron a sorozat legelső és legutolsó darabját állították ki, az 1907-ben készült csókos ölelkezést (*Csók – Sărutul*), valamint az 1945-ös *Határkő* címűt. Ez utóbbi három kötömbből álló totem, és elsősorban a szülőföld csókjaként értelmezik.

Az 1907-es *Csók*: zavarba ejtő és felkavaró munka. Sűrítettsége magától értetődő, és belakja a teret, miközben mindenestől befelé fordul. A tér bármelyik pontján álljunk is, lopva visszatérünk, legalább a tekintetünkkel, tovább haladunk, de megint vissza. Férfi és nő egysége, alig-különbözése, organikus és ősi együtt-létezés. Leheletfinom ábrázolás, ráadásul egy robusztus téglatestben. A mozdulatok, az egymásba fonódás visszavonhatlan, a világ megismerése kizárólag egymáson keresztül jöhet szóba.

A *Csók*ok (1910-es és 1920-as évek) ugyanannak a kompozíciónak mennyi változata, két egymáshoz szorított arc, a nőé és a férfié, egyiptomi figuralitással és képbeállításal. Szem és száj eggyé válik, és a különbségek csak apró jelzésekben mutatkoznak meg. Finom melldomborulat, hosszú, vésett haj. A kezek a legkidolgozottabbak, ezeket látva a játékosság jut az eszünkbe, de – hátborzongató – az egyértelmű lezárás is, szinte azonnal. Körbejárjuk és nézzük a két kézpárt, amint egyszerre ölelik és fogva tartják egymást.

Archaiskus és modern plasztika. Brăncuși *Csók*jait és Rodin *Csók*ját (1886) gyakran említik együtt, a Brăncuși munkáit mint nagyszerű újrafogalmazások, újravésések, és éppen egyszerűségük okán. A román művész számára fontos lehetett az összehasonlítás, mihez/kihez képest jutott el saját művészi nyelvéhez.

A szerelem témáját még radikálisabban fogalmazza meg a világraszóló botránkozást keltő *X hercegkisasszony*ban, itt a férfi és a női princípiumot egyetlen formában látatja, férfi és nő egymásban tűnik fel.

Figuratív és oválissá szublimált fejek

Felkavaró és szokatlan egy kiállítóterben a lefektetett fejek látványa, életelenségükben – is – a hétköznapiakat vonzzák be: ágyat, leheletet, felébredést. Ezek a testről leválasztott fejek az emberi törekenység és befejezetlenség megrendítő felmutatásai. Egy kisgyermekfej, egy formátlan márványtömbbe

véssett arc (*Alvás – Somnul*), amely Rodin hasonló című alkotását (*Dormir*) gondolja tovább, leegyszerűsítve és vázlatolva.

És teljesen lecsupaszított, ovális formák, kisebb-nagyobb vésésekkel. A simára csiszolt felületeken a hasítások a szemet, máskor a száját jelzik, ezek Lucio Fontana (1899–1968) olasz-argentín művész hasított vásznait juttatják az eszembe. Fontanánál a síkot hasítások nyitják meg a tér felé, Brâncuși-nál éppen fordítva, a tér fordul önmagába. Mindkét esetben ezek az alig-nyílások, az alkotásokat egy másik világba elindító hasadások vonják magukra a figyelmet, és sűrítik magukba a plasztikát vagy a vásznat.

A térben: fejek, torzók. Részletek.

Brâncuși fotói itt jutnak a legerőteljesebb szerephez, a fejplasztikák terében. Szinte magyarázó alkotásokká válnak, a művész plasztikáinak, illetve művészi megfogalmazásainak lábjegyzeteivé. Miközben persze saját műfajukban is érdekesek. Brâncuși vonakodott a művek szóbeli értelmezésétől, inkább megmutatom, javasolta, valahányszor megközelítéseket/értelmezési utakat kértek tőle. Vizuálisan gondolkodott, és tekintve, hogy tizennyolc évesen tanult meg írni és olvasni, ez nem is annyira meglepő. Olyan fotót is látunk, amely egy témán belül a kiindulópontot és a megérkezést mutatja fel, egy figurális gyermekfejet és mellette egy lecsupaszított ovális formát. A naturalizmusból az elvont formákhoz, mutatja saját fotója, Rodintól a maga végsőkéig szublimált formanyelvébe.

A következő terem a *Múzsák* elnevezést kapta, itt látható az *Alvó múzsza*. A finomra-fényesre csiszolt, gömbölyített formába a művész rengeteg gyöngédséget lehelt.

Micsoda madár!

Brâncuși két – stilizált – madárformával kísérletezett. A bővebb, harminc alkotásból álló sorozat a *Măiastra* (Gyönyörű) címet viseli, ezek absztrakt, allegorikus madarak. A sorozat mindegyike archaikus hangulatú, magasfényű bronzplasztika, talapatuk pedig rendszerint márvány, néha fa. Ezeket a talapatokat Brâncuși a művek szerves részeként alkotta meg, és különleges szerephez jut a plasztika-posztamens viszony ebben a sorozatban, talán két műalkotás párbeszédét látjuk. A művészt szemmel láthatóan érdekelte ez a viszony, a posztamens megváltoztatásával a plasztika jelentéseinek, hangúlyának elmozdulásai.

A *Măiastra* bármelyik darabja felbukkanhatna valamelyik román népmesében, alulstilizáltságában is, de a mi griffmadarunk szerepét is szépen vihetné. Temesváron egy kőoszlopon álló, a sorozat egyik kisebb méretű darabját állították ki. A madár mitikus, kecses, és maga a büszkeség. És hiába látjuk saját fejmagasságunkban, látván látjuk, hogy nem közénk tartozik. Mágikus, fenséges égi madár. A forma tengelyét a művész a madár fejénél kissé elfordítja, kicsi elmozdulásokkal kísérletezik ebben a sorozatában is, játékos (el)rugaszkodások ezek, darabról darabra.

A másik madársorozata, témáját és formavilágát tekintve: lehetne bármelyik kortárs művészé. Hét márványból és kilenc fényesre csiszolt bronzból készült plasztika tartozik ehhez a sorozathoz, a címe: *Pasărea în vâzduh* (Madár a levegőben). Temesváron egy márványmadár nyújtózik a magasba, és, miként a testvéralkotások, ez is kecses, a „fejnél” és a „lábnál” teljesen elkeskenyedik.

Brâncuși madara nem repül. Minden erőfeszítést nélkül száll. Maga a testetlen, lebegő szabadság.

És a(z egyik) *Pogány kisasszonyt*, Brâncuși ikonikus és magyar vonatkozású munkáját még nem is említettem, ez a *Múzsza*-teremben látható, és Craiováról érkezett.

Huszonkét plasztika, ötvenöt fotó (ezek is nagyjából Brâncuși munkái) és tizenegy rajz.

Constantin Brâncuși Gorj megyében, Hobițan született. És szülőháza düledezik, tehát – emberileg számítva – ma is az esélytelenek nyugalomával indulhatna.

Bizony nemcsak a létrehozott életműve inspiratív. Életútja is maga a csoda.